

Tendencje rozwojowe konsumpcji w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi w latach 2000–2006

Tomasz Zalega

W artykule przeanalizowano zmiany w poziomie i strukturze spożycia zarówno artykułów żywnościowych, jak i nieżywnościowych we wszystkich kategoriach gospodarstwach domowych dotkniętych bezrobociem w latach 2000–2006. W pierwszej części artykułu skoncentrowano się na omówieniu spożycia wybranych artykułów żywnościowych, takich jak kasze, mąka, pieczywo, ryby, owoce, warzywa, mięso, masło itd. Prześledzenie zmian w ilościowym spożyciu artykułów żywnościowych w analizowanym okresie umożliwiło wyciągnięcie ogólnych wniosków, wskazujących na pewne stałe przemiany konsumpcji żywności. W drugiej części artykułu przeanalizowano warunki mieszkaniowe i wyposażenie w dobra trwałego użytku (zmechanizowany sprzęt gospodarczy, w sprzęt informacyjno-rozrywkowy oraz w mobilne dobra trwałego użytku) gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi. Analizę zakończono omówieniem zmian w wyposażeniu w dobra trwałego użytku w badanym okresie.

1. Wstęp

Rozważania dotyczące konsumpcji prowadzone są przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, m.in. przez ekonomistów, psychologów, socjologów i antropologów. Z tego też względu konsumpcja ujmowana jest na wiele sposobów. Oznacza to, że nie stanowi ona domeny wyłącznie jednego nurtu intelektualnego czy teoretycznego. Zagadnienia, które są z nią skorelowane, mogą być analizowane z różnych perspektyw. Z punktu widzenia jednostkowego konsumpcja decyduje o rozwoju jednostki, zaś z punktu widzenia społecznego warunkuje zarówno poziom, jak i styl życia (Zalega 2007a: 7).

Poziom i struktura wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych są jednymi z kluczowych mierników oceny funkcjonowania rynku. Wydatki są istotnym determinantem wskazującym nie tylko na wielkość

i jakość zaspokojenia potrzeb, ale również na różnice w skali i poziomie rozdysponowania dochodów. Poziom wydatków, ich ukierunkowanie na zakup określonych dóbr i usług konsumpcyjnych pozwalają uchwycić nie tylko podobieństwa i różnice w poziomie życia poszczególnych grup gospodarstw domowych, ale także umożliwiają ocenę poziomu życia całego społeczeństwa.

Wydatki gospodarstw domowych, ich poziom i struktura określają w znacznym stopniu sytuację bytową gospodarstw domowych. Obejmują one spożycie w ujęciu wartościowym (towary i usługi konsumpcyjne) oraz pozostałe wydatki¹. Można zatem powiedzieć, że wydatki ludności są pewnego rodzaju fotografią zachowań konsumpcyjnych w skali makroekonomicznej, gdyż obrazują przywiązanie do określonych wzorów spożycia.

Uszczegółowieniem problematyki przemian konsumpcji w gospodarstwach domowych dotkniętych bezrobociem w latach 2000–2006 jest niewątpliwie analiza tzw. konsumpcji realnej, a zatem wyrażonej w jednostkach naturalnych. Warunkiem prawidłowego uchwycenia tendencji rozwojowych w badanym okresie jest prześledzenie zmian w poziomie i strukturze spożycia zarówno artykułów żywnościowych, jak i nieżywnościowych (Zalega 2007b: 163–164).

2. Zmiany w spożyciu żywności w gospodarstwach domowych z osobą bezrobotną

Przemiany wydatków na żywność znajdują odbicie w ilościowym spożyciu artykułów żywnościowych przez różne grupy gospodarstw domowych. Dane zawarte w budżetach gospodarstw domowych dotkniętych bezrobociem, badanych przez GUS, wskazują na różnicowanie spożycia naturalnego i zachodzące zmiany w przekroju społeczno-ekonomicznym.

Takie czynniki, jak: miejsce zamieszkania, wiek i wykształcenie głowy gospodarstwa domowego, sytuacja dochodowa rodziny, podstawowe źródło utrzymania rodziny czy typ rodziny biologicznej, w największym stopniu wpływają na te zróżnicowania.

W latach 2000–2006 mamy do czynienia ze spadkiem spożycia wielu grup artykułów żywnościowych. Należy w tym miejscu podkreślić, że potrzeby żywnościowe należą do kluczowych potrzeb gospodarstw domowych i w sposób pośredni warunkują również stopień zaspokojenia potrzeb niezbędnych.

Analizując makroekonomiczną strukturę spożycia gospodarstw domowych, można zaobserwować, że nastąpiły pewne zmiany, ważne zwłaszcza z punktu widzenia jakości konsumpcji. Miał miejsce przede wszystkim spadek udziału żywności w ogólnym funduszu spożycia indywidualnego – z 27,4% w 2000 r. do 20,6% w 2006 r.²

Przyglądając się danym dotyczącym spożycia wybranych artykułów żywnościowych *per capita* (tabela 1.), można zauważyć, że w analizowanym okresie w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi nastąpił dostrzegalny spadek spożycia żywności.

W gospodarstwach domowych pracowników z osobami bezrobotnymi w 2006 r. w stosunku do 2000 r., największy spadek spożycia odnotowano w przypadku herbaty (o 14,3%), cukru (o 9,7%), mleka (o 9,4%), margaryny i tłuszczów roślinnych (o 7,8%), owoców (o 7,6%) oraz pieczywa i mąki (o 7,7%). W okresie tym wystąpił jednocześnie wzrost spożycia oliwy i olejów roślinnych (o 12,8%), serów dojrzewających i topionych (o 10,7%), jogurtu i napojów mlecznych (o 10,0%), makaronu (o 9,7%), kawy (o 6,2%) oraz kasz i płatków (o 5,5%). Spożycie ryżu i masła kształtowało się na tym samym poziomie (tab. 2).

W gospodarstwach pracowników użytkujących gospodarstwo rolne z osobami bezrobotnymi nastąpił w analizowanym okresie spadek spożycia ryżu (o 21,7%), masła (o 12,5%), serów twarogowych (o 11,5%), pieczywa (o 6,0%) i owoców (o 9,2%). Zaobserwowano natomiast wzrost spożycia jogurtów i napojów mlecznych (o 40,0%), kaszy i płatków (o 27,3%), oliwy z oliwek i olejów roślinnych (o 17,9%), a także herbaty (o 16,6%) i kawy (o 13,3%).

W gospodarstwach rolników z osobami bezrobotnymi wystąpił przede wszystkim

spadek spożycia margaryny i tłuszczów roślinnych (o 29,5%), ryb (o 29,4%), mleka (o 23,1%), herbaty (o 22,2%), owoców (o 21,7%), ziemniaków (o 21,7%), jaj (o 19,9%), a także warzyw oraz oliwy z oliwek i olejów roślinnych (o 17,0%). Wzrosło z kolei spożycie kasz i płatków (o 50,0%), makaronu (o 38,5%) oraz ryżu (o 27,8%), natomiast spożycie serów twarogowych kształtowało się na niezmiennym poziomie.

W przypadku gospodarstw pracujących na własny rachunek z osobami bezrobotnymi w latach 2000–2006 nastąpił przede wszystkim spadek spożycia cukru (o 24,6%), owoców (o 19,2%), mąki (o 18,8%), ryb (o 16,3%), tłuszczów roślinnych i mleka (o 15,7%) oraz pieczywa i herbaty (o 14,5%). W przypadku makaronu, mięsa, olejów roślinnych i serów twarogowych odnotowano spadek rzędu 4–5%. Wzrosło natomiast spożycie jogurtów i napojów mlecznych (o 22,4%), ryżu (o 20,0%), kasz i płatków (o 15,8%), masła (o 7,4%) oraz serów dojrzewających i topionych (o 2,9%).

W gospodarstwach domowych rencistów i emerytów z osobami bezrobotnymi zaobserwowano w 2006 r. w stosunku do roku bazowego spadek spożycia wielu artykułów żywnościowych, a zwłaszcza mleka (o 15,9%), ziemniaków (o 13,5%), herbaty i ryżu (o 12,5%), pieczywa (o 11,6%) oraz mąki i cukru (o blisko 10,0%). Równocześnie wzrosło spożycie serów dojrzewających i topionych (o 12,5%), jogurtu i napojów mlecznych (o 10,5%), makaronu (o 11,4%), olejów roślinnych (o 6,4%), kawy i serów twarogowych (o 5,0%) oraz masła (o 4,0%). Z kolei spożycie owoców i mięsa kształtowało się na tym samym poziomie.

Analiza wyników budżetów gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi dowodzi, że spożycie żywności jest ściśle skorelowane z przynależnością gospodarstwa do danej grupy społeczno-ekonomicznej. W najlepszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa domowe pracowników i pracujących na własny rachunek, zaś w najgorszej – użytkujących gospodarstwo rolne. Jest to bezpośrednio powiązane z przeciętnym miesięcznym dochodem *per capita*, który rzutuje w dużej mierze na koszyk dóbr i usług nabywanych przez poszczególne typy gospodarstw. Ponadto, wyniki budżetów świadczą również o „oszczędnym” wzorcu spożycia w gospodarstwach domowych

Artykuły żywnościowe	Gospodarstwa domowe													
	Ogółem		Pracowników		Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne*			Rolników		Pracujących na własny rachunek		Emerytów i rencistów		
	2000	2006	2000	2006	2000	2004	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006	
Pieczyczo (w kg)	6,67	6,11	6,28	5,86	7,51	6,90	8,06	7,32	8,06	5,92	5,06	7,15	6,32	
Mąka (w kg)	1,04	0,98	0,89	0,83	1,53	1,55	1,58	1,51	1,58	0,85	0,69	1,23	1,11	
Kasze i płatki (w kg)	0,21	0,22	0,18	0,19	0,23	0,28	0,22	0,33	0,22	0,19	0,22	0,27	0,25	
Makaron (w kg)	0,32	0,35	0,31	0,34	0,26	0,31	0,26	0,36	0,26	0,30	0,29	0,35	0,39	
Ryż (w kg)	0,20	0,20	0,18	0,18	0,22	0,19	0,18	0,23	0,18	0,15	0,18	0,24	0,21	
Warzywa (w kg) w tym ziemniaki	12,12 7,41	11,58 7,08	11,10 6,71	10,93 6,67	13,87 8,48	14,78 9,47	17,17 9,86	14,24 7,73	17,17 9,86	11,23 6,50	9,69 5,57	13,94 8,64	12,42 7,47	
Owoce (w kg)	3,11	2,84	3,05	2,82	3,78	2,95	4,94	3,87	4,94	3,55	2,87	3,07	3,07	
Mięso (w kg)	4,83	4,77	4,66	4,62	5,17	5,06	7,02	6,05	7,02	4,84	4,73	5,15	5,15	
Ryby (w kg)	0,33	0,32	0,33	0,32	0,29	0,29	0,34	0,24	0,34	0,43	0,36	0,36	0,35	
Masło (w kg)	0,22	0,22	0,22	0,22	0,24	0,21	0,30	0,26	0,30	0,27	0,29	0,25	0,26	
Margaryna i inne tłuszcze roślinne (w kg)	0,65	0,60	0,64	0,59	0,64	0,69	0,78	0,55	0,78	0,51	0,43	0,67	0,62	
Oliwa z oliwek i oleje roślinne (l)	0,44	0,46	0,39	0,44	0,44	0,46	0,47	0,39	0,47	0,39	0,38	0,47	0,50	
Mleko (w l)	4,31	3,77	3,62	3,28	6,03	5,31	7,71	5,93	7,71	4,05	3,43	4,97	4,18	

Jogurty i napoje mleczne (w l)	0,36	0,41	0,40	0,44	0,22	0,28	0,23	0,20	0,49	0,60	0,38	0,42
Sery twarogowe (w kg)	0,38	0,38	0,35	0,36	0,53	0,46	0,53	0,53	0,41	0,40	0,40	0,42
Sery dojrzewające i topione (w kg)	0,26	0,28	0,28	0,31	0,19	0,18	0,20	0,18	0,34	0,35	0,24	0,27
Jaja (w szt.)	13,30	13,01	12,59	12,58	15,17	14,48	18,88	15,13	13,27	11,81	14,26	13,77
Herbata (w kg)	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,09	0,07	0,07	0,06	0,08	0,07
Kawa (w kg)	0,16	0,17	0,16	0,17	0,16	0,17	0,21	0,16	0,15	0,15	0,18	0,19
Cukier (w kg)	1,58	1,45	1,44	1,30	1,99	1,96	2,43	2,09	1,42	1,07	1,81	1,64

* Uwaga: ze względu na nie wyodrębnienie od 2005 r. w statystyce GUS kategorii „gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwo rolne”, przedstawiono przeciętne miesięczne spożycie na 1 osobę w tej grupie gospodarstw domowych w 2004 r.

Tab. 1. *Przeciętne miesięczne spożycie wybranych artykułów żywnościowych na 1 osobę w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi w latach 2000–2006*

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z tabulogramów udostępnionych przez GUS.

Artykuły spożywcze	Gospodarstwa domowe					
	Ogółem	Pracowników	Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	Rolników	Pracujących na własny rachunek	Emerytów i rencistów
Pieczyno (w kg)	91,6	93,3	94,0	90,8	85,5	88,4
Mąka (w kg)	94,2	93,2	101,3	95,6	81,2	90,2
Kasze i płatki (w kg)	104,7	105,5	127,3	150,0	115,8	95,6
Makaron (w kg)	109,4	109,7	114,8	138,5	96,7	111,4
Ryż (w kg)	100,0	100,0	78,3	127,8	120,0	87,5
Warzywa (w kg)	95,5	98,5	98,01	82,9	86,3	89,1
w tym ziemniaki	95,5	99,4	107,1	78,4	85,7	86,5
Owoce (w kg)	91,3	92,4	90,7	78,3	80,8	100,0
Mięso (w kg)	98,7	99,1	102,8	86,2	97,7	100,0
Ryby (w kg)	96,9	96,9	96,7	70,6	83,7	97,2
Masło (w kg)	100,0	100,0	87,5	86,7	107,4	104,0
Margaryna i inne tłuszcze roślinne (w kg)	92,3	92,2	104,5	70,5	84,3	92,5
Oliwa z oliwek i oleje roślinne (l)	104,5	112,8	117,9	83,0	97,4	106,4
Mleko (w l)	87,5	90,6	96,9	76,9	84,7	84,1
Jogurty i napoje mleczne (w l)	113,9	110,0	140,0	86,9	122,4	110,5
Sery twarogowe (w kg)	100,0	102,8	88,5	100,0	97,6	105,0
Sery dojrzewające i topione (w kg)	107,7	110,7	105,9	90,0	102,9	112,5
Jaja (w szt.)	97,8	99,9	95,2	80,1	88,9	96,6
Herbata (w kg)	85,7	85,7	116,7	77,8	85,7	87,5
Kawa (w kg)	106,2	106,2	113,3	90,5	100,0	105,5
Cukier (w kg)	91,8	90,3	92,9	86,0	75,4	90,1

Tab. 2. Dynamika spożycia artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi w latach 2000–2006

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z tabulogramów udostępnionych przez GUS.

z osobami bezrobotnymi w stosunku do gospodarstw domowych bez takich osób, co wyraża się tym, że ustępowały one w zakresie poziomu konsumpcji większości prezentowanych artykułów spożywczych.

Prześledzenie zmian w ilościowym spożyciu artykułów żywnościowych, jakie zaistniały w analizowanym okresie, może świadczyć o tym, że zmniejszenie się udziału wydatków na żywność w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi jest wynikiem raczej konieczności, aniżeli efektem poprawy poziomu życia. Jednocześnie mamy do czynienia ze spadkiem spożycia pewnej ilości artykułów żywnościowych, zwłaszcza: herbaty (o 14,3%), mleka (o 12,5%), owoców (o 8,7%), pieczywa (o 8,4%), cukru (o 8,2%) i tłuszczów roślinnych (o 7,7%), oraz wzrostem jogurtów i napojów mlecznych (o 13,9%), makaronu (o 9,4%), serów dojrzewających (o 7,7%), kawy (o 6,2%) a także olejów roślinnych oraz kasz i płatków (o blisko 5%). Należy w tym miejscu zaznaczyć, że spadek konsumpcji mięsa i wzrost spożycia oliwy z oliwek i olejów roślinnych jest przejawem zmian we wzorcach żywienia, który polega na coraz częstszym odchodzeniu od spożywania tłuszczów zwierzęcych na korzyść tych, które nie zawierają groźnego dla organizmu człowieka cholesterolu. Korzystnym zjawiskiem jest także zmniejszenie spożycia cukru we wszystkich typach gospodarstw domowych, co w dużym stopniu może być przejawem prowadzenia zdrowszego stylu życia tych gospodarstw. Niepokojący jest jednak spadek spożycia (co prawda niewielki, rzędu 2–3%) warzyw i owoców oraz ryb. W efekcie zaobserwowanych przemian we wszystkich grupach gospodarstw domowych zmniejszyła się zarówno wartość odżywcza, jak i energetyczna przeciętnej racji pokarmowej. Obserwowane umiarkowane obniżenie się kaloryczności diety można uznać ogólnie za zjawisko pozytywne, wskazujące na racjonalizację żywienia polskiego społeczeństwa. O znaczącej racjonalności żywienia w kształtowaniu racji pokarmowej w analizowanym okresie świadczy spadek spożycia tłuszczów, węglowodanów oraz wzrost spożycia białka, głównie roślinnego. Można zatem powiedzieć, że zmiany, jakie dokonały się w diecie polskich gospodarstw domowych, w tym również z osobami bezrobotnymi, mają charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny.

Z przeprowadzonej analizy można wyciągnąć kolejny ważny wniosek: spadek udziału wydatków żywnościowych w analizowanym okresie nie jest wyrazem ogólnego wzrostu poziomu życia gospodarstw domowych dotkniętych bezrobociem, lecz raczej konsekwencją konieczności asygnowania coraz większych sum na inne cele, głównie związane z utrzymaniem mieszkania. Dotyczy to głównie gospodarstw miejskich, uzależnionych w tych opłatach od polityki państwa.

3. Dobra trwałego użytkowania w gospodarstwach domowych dotkniętych bezrobociem

Kluczową cechą preferencji konsumpcyjnych gospodarstw domowych, a w efekcie i modelu konsumpcji jest wyposażenie w dobra trwałego użytkowania. Dobra te są gromadzone i konsumowane w długim okresie i świadczą o zamożności gospodarstwa domowego, zapewniają komfort życia i w pewnym stopniu niwelują wpływ okresowego obniżenia bieżących dochodów na stopień zaspokojenia potrzeb każdego z członków gospodarstwa.

Można powiedzieć, że posiadanie dóbr trwałego użytkowania świadczy w dużym stopniu o sytuacji materialnej gospodarstwa. Generalnie, im niższy stopień wyposażenia w takie dobra, tym mniejsza swoboda gospodarowania bieżącymi dochodami i w konsekwencji niższa średnia ocena warunków życia. Z tego też względu zwykło się uważać, że zmniejszenie dochodów gospodarstwa domowego spowodowane utratą pracy zawodowej, a tym samym konieczność ograniczeń, zmian bądź rezygnacji z zaspokojenia niektórych potrzeb gospodarstwa w istotny sposób wpływa na subiektywną ocenę poziomu ich zaspokojenia.

Zasoby domowych dóbr trwałego użytku wraz z mieszkaniem warunkują szeroki zakres codziennych zachowań konsumpcyjnych wszystkich członków gospodarstw domowych składających się na ich wewnętrzną działalność. Determinują również rozmiary czasu wolnego i sposób jego gospodarowania.

Szczególna rola dóbr trwałego użytku w działalności każdego gospodarstwa polega na usprawnieniu i mechanizacji prac domowych. Wśród tych dóbr wyróżnia się najczęściej:

- *sprzęty kuchenne* służące do przygotowywania potraw i przechowywania produktów spożywczych, (zamrażarka, roboty kuchenne, kuchenki mikrofalowe, wyciskarka do soku itd.),
- *sprzęty ogólnogospodarcze*, które są wykorzystywane do utrzymania porządku i czystości w mieszkaniu, a także służą do prania i konserwacji odzieży (pralki, wirówki elektryczne, odkurzacze, zmywarki itd.),
- *sprzęty powszechnego użytku* zaspokajające potrzeby związane z domową rozrywką i wypoczynkiem (telewizory, odtwarzacze DVD, kino domowe itd.).

Biorąc pod uwagę rodzaj zaspokajanych potrzeb gospodarstwa domowego i poszczególne jego członków, w literaturze przedmiotu można spotkać się z precyzyjniejszą klasyfikacją dóbr trwałego użytkowania, w której wyróżnia się trzy ich grupy, a mianowicie:

- *zmechanizowany sprzęt gospodarczy*, związany z potrzebą mechanizacji czynności domowych (np. przygotowanie i przechowywanie produktów żywnościowych – kuchenki, roboty kuchenne, sokowirówki, chłodziarki, zamrażarki) oraz utrzymania czystości w mieszkaniu, prania i konserwacji odzieży, np. pralki automatyczne i wirnikowe, zmywarki, prasownice, roboty kuchenne, maszyny do szycia i inne;
- *sprzęt informacyjno-rozrywkowy*, zaspokajający różnorodne potrzeby związane z domową rozrywką, wypoczynkiem lub nauką, który służy bezpośrednio zaspokojeniu indywidualnych potrzeb członków gospodarstwa domowego, tj. telewizory, odtwarzacze DVD, urządzenia do odbioru telewizji satelitarnej, kamery video, komputery osobiste, telefon komórkowy i inne,
- *mobilne dobra trwałego użytku*, zaspokajające potrzeby w zakresie przemieszczania się, tj. rowery, motocykle samochodowe.

Powszechnie wykorzystywanymi identyfikatorami stopnia zaspokojenia potrzeb w zakresie dóbr trwałego użytku są: poziom i struktura wydatków z dochodów osobistych gospodarstw domowych oraz stan posiadania dóbr trwałego użytku. Wydatki na dobra i usługi konsumpcyjne określają finalną fazę zaspokojenia potrzeb w określonych warunkach wyboru na rynku. W przypadku dóbr trwałego użytku informują

o realizacji bieżących zakupów dóbr i usług. Poprzez analizę struktury wydatków można określić miejsce dóbr trwałego użytku w procesie zaspokojenia potrzeb.

W celu zdiagnozowania sytuacji w zakresie wyposażenia gospodarstw domowych w sprzęt ułatwiający wykonywanie różnych czynności wykorzystuje się trójstopniową skalę nasycenia:

- wysoki stopień nasycenia, który występuje w sytuacji, gdy dany sprzęt posiada ponad 80% gospodarstw domowych,
- średni stopień nasycenia, który występuje wówczas, gdy dany sprzęt posiada od 50% do 80% gospodarstw domowych,
- niski stopień nasycenia, z którym mamy do czynienia wówczas, gdy dany sprzęt posiada mniej niż 50% populacji.

Warto jednak pamiętać o tym, że poziom wyposażenia gospodarstw domowych nie zależy wyłącznie od ich możliwości finansowych, ale również od wielu determinantów społeczno-demograficznych, które są wyznacznikiem potrzeb członków gospodarstwa domowego. A zatem oprócz cech czysto demograficznych, takich jak: wiek, wykształcenie czy płeć, istotny wpływ na wyposażenie w dobra trwałego użytku mają także czynniki pozaekonomiczne, jak: preferencje, moda, subiektywne gusty, oddziaływanie wzorców czy upodobania.

Tradycyjnie za miarę zaspokojenia potrzeb materialnych przyjmuje się wskaźniki informujące o poziomie wyposażenia w dobra trwałego użytkowania. Polskie gospodarstwa domowe, w tym również te z osobami bezrobotnymi, coraz lepiej wyposażone są w przedmioty trwałego użytkowania. W latach 2000–2006 miał miejsce dostrzegalny postęp w zakresie wyposażenia gospodarstw domowych dotkniętych bezrobociem w dobra trwałego użytku. Danych do tej analizy dostarcza tabela 3. Nietrudno zauważyć, że mimo okresowego spadku dochodów w niektórych grupach gospodarstw domowych i obniżenia się konsumpcji dóbr podstawowych (żywność, odzież i obuwie, niektóre dobra nietrwałe), następował permanentny wzrost wyposażenia gospodarstw w dobra trwałego użytkowania. Zakupy tych dóbr były w dużej mierze finansowane z osiągniętych legalnie dochodów, z dochodów z pracy w szarej strefie, ale również z kredytów bankowych, których popularność w tym okresie wzrosła. W latach 2000–2005 suma bankowych

Przedmioty trwałego użytkowania	Gospodarstwa domowe									
	Pracowników		Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne		Rolników		Pracujących na własny rachunek		Emerytów i rencistów	
	2000	2006	2000	2004*	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Odbiornik radiowy	58,6	51,9	70,1	68,6	71,2	67,9	56,7	52,5	73,1	69,6
Odbiornik telewizyjny	98,5	99,1	98,7	99,2	98,7	99,3	98,3	98,9	98,1	98,5
Urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej	53,6	56,5	18,3	27,6	11,3	22,6	60,1	64,6	31,2	42,5
Magnetowid/odtwarzacz wideo	66,3	52,0	57,9	40,9	50,3	45,6	71,4	57,2	35,8	31,4
Odtwarzacz DVD	10,6	36,4	5,1	20,1	3,8	21,6	19,6	52,1	3,1	12,4
Kamera wideo	2,9	7,6	0,8	2,7	0,7	2,5	10,1	19,8	0,6	2,1
Komputer osobisty	25,1	57,1	5,5	34,2	5,3	34,6	34,2	66,9	3,6	14,6
Drukarka	6,2	36,8	3,6	21,6	3,4	25,9	6,8	56,3	3,1	8,9
Telefon komórkowy	-	85,5	-	63,2	-	68,9	-	90,5	-	37,5
Aparat pralniczy	86,1	88,0	52,5	65,4	49,3	67,8	90,1	91,9	58,7	69,1
Chłodziarka lub zamrażarka	98,6	98,9	98,5	98,8	99,4	99,1	98,5	99,0	97,8	98,6
Kuchenka mikrofalowa	11,3	41,2	7,9	24,8	5,3	29,5	26,3	59,2	3,5	20,1
Robot kuchenny	58,6	64,6	43,2	54,8	42,8	67,0	65,3	70,2	36,8	41,3
Zmywarka do naczyń	0,7	2,6	0,4	1,6	0,5	2,5	2,1	11,6	0,2	1,1
Maszyna do szycia	46,6	37,2	45,6	42,0	57,9	51,3	51,1	37,4	45,2	41,0
Odkurzacz	95,3	96,5	84,6	91,8	83,6	92,2	95,2	97,4	87,8	91,2
Rower (bez dziecięcego)	64,6	69,1	91,1	93,1	89,7	92,8	69,3	72,6	45,9	48,3
Motocykl, skuter, motocykl	2,6	3,1	9,2	11,1	8,5	10,9	3,2	5,3	1,3	1,8
Samochód osobowy	48,2	53,3	75,8	80,1	73,9	78,9	78,4	81,6	26,2	28,3

* Uwaga: Ze względu na nieuwzględnianie od 2005 r. w statystyce GUS gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwo rolne, przedstawiono wyposażenie w niektóre dobra trwałego użytkowania w tej grupie gospodarstw w 2004 r.

Tab. 3. Wyposażenie gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi w wybrane dobra trwałego użytkowania w latach 2000–2006 (w %)

Źródło: dane z tabulogramów udostępnione przez GUS.

kredytów i pożyczek konsumenckich dla polskich gospodarstw domowych wzrosła o 142,7%, z 18 mld zł do 43,7 mld zł (NBP 2005: 24).

Z analizy danych budżetów gospodarstw domowych z osobą bezrobotną wynika, że w latach 2000–2006 nastąpił dostrzegalny postęp w zakresie wyposażenia w dobra trwałego użytkowania. W 2006 r. prawie

wszystkie gospodarstwa domowe dotknięte bezrobociem posiadały odbiornik telewizyjny (99,0%), chłodziarkę lub zamrażarkę (98,9%) oraz odkurzacz (93,8%) – tabela 3. Ponad 75,0% gospodarstw dysponowało automatem pralniczym i posiadało rower. Ponad połowa rodzin miała w domu telefon komórkowy (69,1%), odbiornik radiowy (62,1%) i samochód osobowy (64,4%),

a prawie co druga magnetowid lub odtwarzacz (45,4%), urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej (42,8%) oraz komputer osobisty (41,5%).

Stosunkowo duże upowszechnienie tych dóbr trwałego użytkowania stanowi w pewnym sensie o społecznym standardzie wyposażenia gospodarstw domowych.

O wiele rzadziej gospodarstwa domowe z osobami bezrobotnymi wyposażone były w: kuchenkę mikrofalową (35,0%), drukarkę (29,9%) czy odtwarzacz DVD (28,5%). Spośród badanych dóbr trwałego użytkowania do najrzadziej występujących w gospodarstwach domowych dotkniętych

bezrobociem zaliczyć należy: kamerę wideo (6,9%), motocykl, skuter lub motorower (6,4%) i zmywarkę do naczyń (3,9%).

W badanym okresie największe zmiany w wyposażeniu można zauważyć w przypadku dóbr zaliczanych do rzadko i bardzo rzadko występujących w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi (tabela 4).

Porównując odsetki gospodarstw domowych wyposażonych w te dobra trwałego użytkowania w 2006 r. ze wskaźnikami z roku 2000 można zauważyć, że w okresie tym znacznie wzrosła liczba gospodarstw domowych wyposażonych w drukarki

Przedmioty trwałego użytkowania	Gospodarstwa domowe				
	Pracowników	Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	Rolników	Pracujących na własny rachunek	Emerytów i rencistów
	2000	2006	2000	2006	2000
Odbiornik radiowy	88,6	97,8	95,4	92,6	95,2
Odbiornik telewizyjny	100,6	100,5	100,6	100,6	100,4
Urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej	105,4	150,8	200,0	107,5	136,2
Magnetowid/odtwarzacz wideo	78,4	70,6	90,1	80,1	87,7
Odtwarzacz DVD	343,4	394,1	568,4	265,8	400,0
Kamera wideo	262,1	337,5	357,1	196,0	350,0
Komputer osobisty	227,5	621,8	652,8	195,6	405,5
Drukarka	593,5	600,0	761,8	827,9	287,1
Aparat pralniczy	102,2	124,6	137,5	102,0	117,7
Chłodziarka lub zamrażarka	100,3	100,3	99,7	100,5	100,8
Kuchenka mikrofalowa	364,6	313,9	556,6	225,1	574,3
Robot kuchenny	110,2	126,8	156,5	107,5	112,2
Zmywarka do naczyń	371,4	400,0	500,0	552,4	550,0
Maszyna do szycia	79,8	92,1	88,6	73,2	90,7
Odkurzacz	101,2	108,5	110,3	102,3	103,8
Rower (bez dziecięcego)	106,9	102,2	103,4	104,7	105,2
Motocykl, skuter, motorower	119,2	120,6	128,2	165,6	138,5
Samochód osobowy	110,6	105,7	106,7	104,1	108,0

Tab. 4. Zmiany w wyposażeniu gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi w dobra trwałego użytkowania w latach 2000–2006 (2000 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabulogramów udostępnione przez GUS.

6,5-krotnie, zmywarkę do naczyń prawie 5-krotnie, odtwarzacz DVD i kuchenkę mikrofalową ponad 3-krotnie, komputer osobisty prawie 3-krotnie, a także podwoiło się wyposażenie w kamery wideo.

Na szczególną uwagę zasługuje jednak wzrost wyposażenia w aparaty telefonii bezprzewodowej (komórki), które posiadało w 2006 r. prawie 70,0% gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi. Znaczną część, jeśli nie większość, zakupów trwałego użytkownika (telewizory, pralki, lodówki) stanowiły zakupy restytucyjne. W konsekwencji boomu zakupowego, jaki można zaobserwować w polskich gospodarstwach domowych od początku lat 90. XX w., radykalnie poprawił się stan wyposażenia w nowoczesny sprzęt, zarówno w artykuły typowo konsumpcyjne, jak i w artykuły o charakterze produkcyjno-usługowym.

Najmniejsze przyrosty liczby gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi wyposażonych w dobra trwałego użytkownika wystąpiły w przypadku dóbr uważanych za powszechne, takich jak: motocykl skuter i motorower (+30,6%), urządzenia do odbioru telewizji satelitarnej (+22,6%), robot kuchenny (+20,9%) i automaty pralnicze (+13,5%).

W analizowanym okresie można zauważyć tendencję do wycofywania się przez gospodarstwa domowe z dóbr przestarzałych technologicznie. Dotyczy to głównie telewizorów czarno-białych i pralek wirnikowych. Zmniejszył się odsetek gospodarstw dysponujących magnetowidem (-19,4%), maszynami do szycia (-12,2%) i odbiornikiem radiowym (-5,8%).

Poziom wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkownika nie jest taki sam we wszystkich typach gospodarstw domowych (tabela 4). Najwyższymi wskaźnikami posiadania tych dóbr legitymują się oczywiście gospodarstwa pracujących na własny rachunek, a następnie gospodarstwa pracownicze. Z kolei na dole drabiny znajdują się gospodarstwa rolnicze. W tych ostatnich musi jednak zdumiewać stosunkowo wysoki odsetek (prawie 80,0% gospodarstw) posiadających samochody osobowe. Zjawisko to można tłumaczyć głównie tym, że w gospodarstwach wiejskich samochod często jest traktowany jako środek produkcji. Należy również pamiętać o tym, że samochody posiadane przez ludność wiejską są z reguły tańsze, nabywane często z drugiej ręki, jako pojazdy używane.

Należy mieć to na względzie, gdyż statystyki wyposażenia w dobra trwałego użytkownika nie uwzględniają na ogół standardu nabywanych i posiadanych dóbr.

Mimo dostrzegalnych zmian, jakie można było zaobserwować w tym zakresie, istnieje pewna grupa gospodarstw niezamożnych, o zdecydowanie niższym poziomie wyposażenia w dobra trwałe, posiadających wiele przestarzałego i mało funkcjonalnego sprzętu.

4. Podsumowanie

Podobnie jak w skali całego sektora polskich gospodarstw domowych, zmiany konsumpcji wystąpiły w pięciu grupach gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi, wyróżnianych przez GUS. We wszystkich grupach gospodarstw wyraźnie obniżył się w analizowanym okresie udział wydatków na żywność. Zmniejszenie się wydatków na żywność znalazło również odbicie w ilościowym spożywaniu artykułów żywnościowych przez różne grupy gospodarstw domowych. Najbardziej obniżyło się spożycie herbaty, mleka, owoców, pieczywa, cukru i tłuszczów roślinnych, wzrosło natomiast spożycie jogurtów i napojów mlecznych, makaronu, serów dojrzewających, kawy, olejów roślinnych oraz kasz i płatków.

Podsumowując analizę dotyczącą wyposażenia gospodarstw domowych dotkniętych bezrobociem w dobra trwałego użytkowania, należy podkreślić, że zwiększenie stanu posiadania tych dóbr w warunkach spadku dochodów realnych było możliwe dzięki wykorzystaniu oszczędności, korzystania z kredytu konsumpcyjnego oraz zakupów na raty. Istotne znaczenie miały także zmiany relacji cen wielu dóbr trwałego użytkownika w relacji do rozporządzalnych dochodów. Dużą rolę odgrywała także reklama popularyzująca nowe produkty i nowe wzorce w zakresie konsumpcji. Należy także zaznaczyć, że w analizowanym okresie dobra nieżywnościowe relatywnie potaniały³, co również przyczyniło się do większego ich zakupu.

Informacje o autorze

Dr Tomasz Zalega – adiunkt w Katedrze Gospodarki Narodowej Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
E-mail: tomasz.zalega@wp.pl.

Przypisy

- ¹ Pozostałe wydatki obejmują podatki i inne opłaty na rzecz państwa i samorządów lokalnych, tj. podatki od nieruchomości, spadków i darowizn, od posiadania psa, niektóre zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone m. in. od dochodów z własności, z wynajmu i sprzedaży nieruchomości, cła, przekazane dary, a także kaucje, zguby i straty pieniężne.
- ² Obliczenia własne na podstawie tabulogramów udostępnionych przez GUS na temat struktury dochodów i wydatków gospodarstw domowych z osobami bezrobotnymi w latach 2000–2006.
- ³ W 2006 r. w stosunku do roku 2000 wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych odnoszący się do sprzętu gospodarstwa domowego wyniósł 101,5, na wyroby szklane, zastawy stołowe i inne artykuły kuchenne i domowe – 113,2, zaś na

inne artykuły użytku domowego oraz usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego – 115,5. Szerzej na temat wskaźników cen i usług konsumpcyjnych w *Budżety gospodarstw domowych w roku 2006*, GUS, Warszawa, 2007 r., s. 67.

Bibliografia

- NBP. 2005. *Biuletyn Informacyjny NBP*, Warszawa.
- GUS. 2007. *Budżety gospodarstw domowych w roku 2006*, Warszawa.
- Zalega, T. 2007a. *Konsumpcja – podstawy teoretyczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW.
- Zalega, T. 2007b. *Mikroekonomia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW.